

14
(322)ANUL VII
VINERI
7 IV 1972

CRONICA

săptămînal politic - social - cultural • 16 pagini - 1 leu

convorbiri cu un prieten tinăr :

PASIUNI

George MACOVESCU

Convorbirile cu prietenul meu cel tinăr încep, de obicei, cu întrebările și tiradele lui, după care urmează răspunsurile mele.

De data aceasta, am întrebat eu primul.

— Tu ai pasiuni?

Tinărul m-a privit mirat, pentru ca apoi să-și compună o figură serioasă și să-mi relice scurt.

— Nu, nu am.

Intre noi doi s-a așternut tăcerea. Mărturisesc că nu mă așteptasem la un asemenea răspuns și că nu știam ce să mai spun.

Se vede, însă, că și prietenul meu fusese surprins de vorbele aruncate repede și acum nu vedea nici el cum să iasă din încurcătura în care intrasem amândoi.

O vreme, a fost liniște deplină. Ne uitam fiecare într-o parte, ne plimbam amândoi degetele pe marginea scaunelor, el schița din când în când gesturi ca și când ar fi făcut game pe clapele unui pian nevăzut și continuam să nu ne vorbim.

Prietenul meu a fost cel care a rupt tăcerea:

— Crezi că e nevoie să avem pasiuni, m-a interogat el? Dacă puterea mea de gândire este atât de dezvoltată încât mă mină în viață ca un motor cu reacție, de ce ar trebui să mă las pradă pasiunilor? Drept să-ți spun, mă rușinez, eu om rațional al epocii revoluției tehnico-științifice, să mă surprind luminat de o pasiune.

Îmi venise mie rîndul să întreb, ceea ce am și făcut.

— De unde această antinomie între rațiune și pasiune? De ce crezi tu că un om rațional nu poate avea pasiuni? Mie mi se pare că lu confunzi pasiunea cu scăparea nervilor de sub controlul rațiunii, cu stările de surescitare nervoasă, cu dezlănțuiri ale instinctelor. Ar fi complet greșit dacă ai gândi astfel.

— Nu raționez astfel, nu confund pasiunea cu supraîncălzirea nervilor, se grăbi prietenul meu tinăr să-mi răspundă. Nu mă acuza zadarnic. Cred, însă, că omul modern, omul rațiunii se controlează și se domină mai mult decât cel din trecut. Cu cât înaintăm în civilizație, cu atât avem mai puține pasiuni, în timp ce voința dirijată, stăpînită, devine elementul esențial.

Dacă nu mi-aș fi cunoscut bine interlocutorul, aș fi întrerupt convorbirea aici, însă nu mi-am îngăduit acest gest nechibzuit. Omul din fața mea merita un alt tratament. Îl surprinsesem gîndind că viitorul, cu toată tehnica lui copleșitoare ne va transforma astfel, încît vom pierde una din componentele existenței umane, afectul. Desigur, el nu confunda pasiunea cu afecțiunea, dar încrederea lui în zeul rațiunii era atât de mare încît se lepăda de amîndouă, ca să fie sigur pe întreprinderea lui.

Spuneam că îl cunosc bine pe prietenul meu cel tinăr. Sînt sigur că pînă la urmă va părăsi această idee năstrușnică, dar, acum la sfîrșit, mă întreb și eu: de unde i-or fi răsărit asemenea gînduri?

Radu CEONȚA :

„Miraj de vară”

in celelalte pagini:

CONST. CIOPRAGA

8 antologie a iluminismului

EDGAR PAPU—AL. PIRU

Moment actual in critica

și istoria literară

AL. ANDRIESCU

Cronica literară : „Misterul
clepsidrei” de Gheorghe Tomozei

CORNELIU ȘTEFĂNACHE

Fragment din romanul

„Ziua uitării”

VALENTIN SILVESTRU

Stagiunea bucureșteană

AL. FLOAREȘ

Forța de muncă și avuția
națiunilor

N. BARBU

E ușor a spune vesuri

AL. CĂLINESCU

Persoana întâi în roman

FLORIN GHEORGHÎĂ

O.Z.N. și gravitația

MIRCEA RADU IACOBAN

Sport

Neatîrnarea luminii în Carpați

În fiecare primăvară ascultăm în noi
Cum țara-și deschide memoriei florile,
Gestul acesta de imn bărbătesc
Pentru pacea celor ce seamănă pămîntul cu
soare

Să fie piinea pe măsura luminii
Ce nimb de dor se face-n arcu frunții —
Părinți din părinți, veșnică flacăra vie
De popor împărat, așa ne-am născut
Primind primăvara ca dar strămoșesc
În netulburata tinerete de baladă
A florilor ei să ne bucurăm de istorie —
Prietenii, toți cei de-o credință, de-o vîrstă

Cu neatîrnarea luminii aici în Carpați,
Cu zborul neînfrînt de nici o furtună
A celor două milenii de veghe, în care
Cu aurul palmelor noastre rămas-am
nemuritori —
O, pămînt al bucuriei ce-o trăiești lumina
Primăvara în sărutul fierbinte cu florile,
Pentru pacea celor ce seamănă pămîntul cu
soare,

Cu-al frunții arc închin ființei tale
Legea legilor acestui neam —
Neatîrnarea luminii aici în Carpați.

Vasile CONSTANTINESCU

O antologie a iluminismului

Const. CIOPRAGA

GHEORGHE TOMOZEI:

Misterul clepsidrei

AI. ANDRIESCU

Devine tot mai evidentă în lirica actuală tendința de a căuta originalitatea națională într-un orizont sufletesc mai încăpător. Ion Barbu, care îl redescoperă pe Anton Pann, simbol al sedimentărilor orientale pe vechiul fond tragic și latin, a aplicat tradiționalismului corectivul cel mai profund, dar abia astăzi el încetează, și din acest punct de vedere, să mai fie un izolat. Dacă Barbu, ca orice scriitor de maximă originalitate, nu poate fi imitat, pentru că cel mai mic reflex este ușor de recunoscut și acuză repede pastșa, în schimb calea deschisă de el în lirica română modernă, în direcția valorificării „simfoniilor valahe”, care nu este nici latină nici geto-dacică, ci acestea la un loc, plus aluviunile istoriei, adică „valahică”, cum a numit-o poetul, putea fi continuată mai intens de multă vreme și e de mirare că redescoperirea ei se face atât de târziu. Nichita Stănescu, Ion Gheorghe, Adrian Păunescu și, acum în urmă Gheorghe Tomozei cu Misterul clepsidrei, se fac campioni acestei tendințe, reprezentată, mai mult stilistic, și de Marin Sorescu și alții. Acestei orientări, care ar merita o discuție specială, pentru că este una dintre cele mai puternice și mai autentice din lirica actuală, i s-au găsit noi justificări, în afara antonpannismului barbian, nu atât teoretice, cât mai ales practice, afirmate în prefacerea substanțială a limbajului poetic, în care coboară elemente de la Dosoftei, Cantemir și Ion Budai-Deleanu, de la unii scriitori mărunți de pe la începutul secolului trecut, vizitați mai întâi pentru atmosferă, și din unele specii folclorice, cu o vădită îndepărtare de balada eroică și îmbrățișarea unor producții onirice, magice, sau anecdotică-șaradiste, răsucite pe abilități de limbaj. Pe acest fond vechi vin să se așeze, într-o deplină concordanță, ciștișurile cele mai îndrăznețe ale poeziei moderne, prin Blaga, Barbu și Argezi, ca surse fundamentale românești, și gustul pentru cotidian, care este al epocii și se manifestă într-o stranie încercare de a defini mai bine raporturile dintre om și lucrurile pe care le-a inventat și care-l inconjoară tandre sau amenințătoare.

În Epigonii, Eminescu își elogia înaintașii cu cuvinte sfinte chiar când ei aparțineau cerului poeziei. Gheorghe Tomozei va folosi, în Apocalipticii iarmaroc un stil „hilar și balcan-peninsular”, cu punctul de plecare în Anton Pann, receptat prin Barbu și Argezi, pentru a-și cinsti predecesorii. Ni se pare că nu-i lipsit de semnificație limbajul acestei poezii, pentru că afirmă orientarea de care vorbeam, după cum bănuim, revărsată din aceleași izvoare, și o intenție de selecție, nu mai puțin semnificativă, a numelor menționate. Scriitorii devin mijlocul ideal de schimb, monedă de aur, lucruri prețioase, instrumente — se poate observa și aici o consecință a reismului — fără să-și piardă, curgând în lucruri, harul. „Fără grai”, pentru că ei comunică într-unul care este numai al lor, misterios ca al obiectelor, acești poeți, așezați „pe tarave cu oase de iubire bolnave” se află, până la urmă, într-un fabulos scaun imperial către care se îndreaptă tinjitor visul poetului răsăritean, „pe tron la Bizanțion”. Adăugăm și această Heraldică, cu izvoare barbiene și mateine mai evidente, în care se revarsă peste București luminile de crepuscul ale aceluiași Bizanț: „Rodit pe cepe de lălea: Bizanț, / cu strinși coconi încălecinți pe crini / și cu domnițele prelînse-n danș / din feresele cu trindave fâni, / așa te știm, o, București rămas / cu trup de fum sub ochiul ce se stinge, / lut străveziu, cu oase spelbe, gras, / tu, strachină cu grâu pe care ninge”... Izvoare mai îndepărtate, care se unesc pentru a traversa un spațiu tradiționalist mai frecventat, vorbesc, într-un limbaj mai ferit de asperități decât cel din poezia lui Ion Gheorghe sau Adrian Păunescu, dar la fel de neprevăzut, despre continuitate: „Când te-ai topit în neștiime, / Scorilo, hodoroage sublime, / te-am îngropat în griuri, / de riuri, / sub ploaie / de ape, / sub urmel de turme / sub floarea cireșelor, / tăta mare al regilor!”

Dacă acesta este orizontul poetului și durata sa în timp, cu visul oprit, mai adesea și cu o tresărire mai plină, la un Bizanț bucureștenizat, fără aur ortodoxă, starea sa este dată de o melancolie ușoară, controlată de ironie, comunicată cu o inocență copilărească — și de aici rezultă în primul rând farmecul stilistic particular al acestei poezii — sub care se ascund, de cele mai multe ori, înțelesuri mai profunde. Cîna cea de taină a copiilor, poezie care dă și titlul primei părți a volumului, „instruiește”, după cum ar fi spus Ion Barbu, despre moarte. Într-un duel inocent de cuvinte, aparent absurd, se pledează pentru zăpadă, simbolul purității, reluat și în Poezii

și duminică. Una dintre cele mai semnificative poezii, din punctul acesta de vedere, este Tîrg de relicve, care dezvăluie mai exact și procedeul folosit de poet. În câteva cuvinte, rostite cu o aparență dezordine, se face o istorie a omenirii, în care se vorbește despre dragoste, despre „urma biciului” și „cuiule supliciuului”, despre rațiune, „firele blajinei tigve”, și despre partea poetului Melancolia. Cel mai adesea această melancolie este cauzată de puritatea furată. Un soldat, omul, poetul, moare cu un singur regret: „Nu-s supărat că m-au spart / cu caii și că-mi poartă pielea, / dar nu mai îndur să-i văd cum îmi beau / zăpada / din gamelă...”. Poate că una dintre cele mai generale trăsături ale acestor poezii, așa cum se vede din toate exemplele citate, este renunțarea la gravitatea exterioară pentru captarea, adeseori prin mijloace bufone, a înțelesului care întristează. Când vorbește despre iubire, despre moarte sau despre condiția poetului, același limbaj aduce zîmbetul și poartă tristețea. Ca și la Pann, la Barbu sau la Argezi, sau la ceilalți poeți din spița valahă pe care i-am amintit, limbajul este mistificator. În Anonimus, poetul oscilează mereu între gravitate și ironie când încearcă să răspundă la întrebarea: „Cine sînt?” El parcurge spații vaste, se incită din nou de „lucruri”, cu plăcerea lui Minulescu de data aceasta: porcelanuri de Maienta, samovarul de Odessa, mătânii de Chipru, cafele venețiene, jupoane de Amsterdam, mărgăritare de Bosfor, etc., se definește amuzat: „sînt mai anonim ca tutunul” și caută răspunsuri cu poantă. Unghiul preferat din care îi place să privească este de cele mai multe ori detașarea ironică. Ea apare cît se poate de clar și în Amor (metro-goldwin mayer), bucată scrisă cu intenție aproape în proză, sub forma unui mic scenariu. Ironia lucidă care scriește în aceste versuri de dragoste, în cadrul unui denunț al convenției cinematografice, le separă de ardența din Cîntarea cîntărilor. Mai aproape de bătrînele stihuri ale lui „Solomon rege pentru frumoasa Șulamita... în vers românesc pentru Magdalena” se situează poezia A fire („Iubeam coapsa ta ivorie / de dinainte de memorie”), iar Slujba e o absurdă și delicioasă glumă erotică într-un limbaj copilărit. („Ce-ți mai face dulcele, dudui? / Se cireășă, se gutuie?”), un madrigal plin de tandrețe și bună dispoziție.

Cu o astfel de înzestrare, e firesc ca viața să fie privită de poet mai ales ca teatru: ne spunem căminii rolul, pe care l-au jucat și alții înaintea noastră, după care dispărem din scenă (Teatru). Timpul se strecoară prin clepsidre misterioase în imagini burlești: „Prin clepsidre umile / își trec multiple cocoșe cămile / și trec dromaderi / prin fițele iubite de ieri...” (Misterul clepsidrei). Într-un naiv Cîntec al regresivității în vegetal, poetul se „pregătește de iarbă”. Posibilitatea de a obține imaginea burlescă din orice este practic nelimitată pentru ingeniozitatea verbală a lui Gheorghe Tomozei, cum ne-o dovedește și Moartea campionului de bob. Simbolul nu e deloc sportiv (Minulescu vorbea, mai retoric, de un acrobat), ci vrea să îngroașe anonimatul dispariției. Uneori aceste meditații sînt pînă de riscurile unor dezvoltări logice, pe care marea abilitate cu care autorul își manevrează instrumentele poetice, le îndepărtează cu greu (Singur). Scrisă cu o eleganță rară, ca cele mai multe din poeziile volumului, Descendențe încearcă să împace amuzant un anime franciscanism poetic cu darwinismul științific: „Să fim blînzi cu buruienile tîrzi, / cu lighioanele cu scoicile spiralate, / noi, autori de gigantice fierării / sîntem formele lor degenerate”. Biografia iubirii este construită pe aceeași idee a unui evoluționism erotic care închide, îngemănate, și viața și moartea.

Poet al cotidianului, cum îl afirmă acest volum, Gheorghe Tomozei se pătrunde de „misterul clepsidrei” printre lucruri. Vedem aici o continuare a experienței, foarte diversă, care trece prin interioarele lui Pillat, gospodăria lui Argezi. Lucrurile prețioase și esențele lui Macedonski și Minulescu, ca și prin lăuda erudită pe care le-o aduce G. Călinescu și cea delicată a lui Emil Brumaru sau ironică a lui Marin Sorescu, la care se adaugă o personală notă de melancolie modernă aruncată de mașinăriile care ne invadează și ne inventează. Această așezare a poetului nu este contrarie, ci o întregeste pe cea făcută inițial, regresivitatea cotidianului făcîndu-se către un Bizanț fabulos, spre care poetul plutește înconjurat de marea său alai al lucrurilor. Și într-un caz și în altul sîntem în fața unei poezii de rafinament, în plin și inteligent alexandrinism modern.

Sub îngrijirea profesorului Romul Munteanu, la editura „Albatros” s-a publicat o substanțială antologie a iluminismului european, precedată de un studiu introductiv și însoțită de note explicative. Romul Munteanu este cunoscut ca autor de studii privind relațiile iluminismului românesc cu cel european, calitate ce se remarcă și în modul superior în care a realizat această antologie (în trei volume, însumînd aproape o mie două sute de pagini). Dificultățile unei astfel de întreprinderi sînt multiple. Alegerea textelor reprezentative (unele traduse ad-hoc, pentru prima dată în românește) și gruparea lor în secțiuni semnificative demonstrează discernămint critic și spirit sistematic. Trebuie să subliniem, de la început, că antologia realizată de Romul Munteanu constituie pentru studioși, nu numai un mijloc de informare globală, ci și un instrument de lucru. N-am avut pînă acum o culegere din care fenomenul complex al iluminismului să rezulte în aspectele lui tipice. Pe unii i-a interesat iluminismul în expresia lui filozofică antifeudală; alții au fost atenți la pătrunderea spiritului iluminist în literatură. Recenta antologie revelă din perspectivă dublă, sincronică și diacronică, evoluția și difuziunea ideilor caracteristice, începînd cu Precursorii, trecînd la Filozofia teoretică și Filozofia practică, urmărind iluminismul în Texte pedagogice, etice și de culturalizare, în Texte de estetică și critică literară, ultimul volum fiind rezervat ecourilor în literatură. Chiar dacă unele nume de iluministi se repetă, reapărînd în mai multe capitole (potrivit preocupărilor lor speciale), metoda urmată prezintă avantajul unei ordonări limpezii, pe direcții tematice, metodă preferabilă criteriului monografic. Așadar, Voltaire este reprezentat în cinci secțiuni: „la filozofia teoretică”, la „estetica și critica literară”, plus în trei sectoare ale literaturii propriuzise; Diderot apare de trei ori: ca filozof, apoi critic de artă și prozator. Diviziuni ca acestea oferă, în același timp, prin comparații între sectoare, concluzii reflectînd ponderea iluminismului în diverse direcții. În ce privește, de pildă, filozofia teoretică, preponderente sînt contribuțiile gînditorilor francezi: Condillac, Voltaire, Diderot, D'Alembert; la capitolul „estetica și critica literară”, textelor de autori francezi li se alătură contribuții engleze, italiene și germane; în literatură, ca importanță, poezia nu atinge nici pe departe nivelul prozei.

Studiul introductiv, solidă sinteză bazată pe informație modernă, trasează principalele direcții ale iluminismului, deschizînd căi de acces către operele reprezentate antologic. Unele formule ambigue, ca „secolul luminilor” (secol care „durează doar cîteva decenii”) Romul Munteanu îi opune denotativul de „epocă a luminilor”. Prin disociații și interpretări atente, se stabilesc interfețele de la o țară la alta, respingîndu-se logic posibilitatea unui iluminism unic, ca „model abstract”. Dacă „primele date ale iluminismului” s-au cristalizat pe plan filozofic, în Anglia, ulterior se pot depista forme variate, „zonele de extindere a culturilor iluministe diferințindu-se sensibil”. Nu e vorba deci de un fenomen de imitație, „de fascinația” pe care anumite idei originale ar fi exercitat-o „asupra unor spirite pasive”. Ținînd seama, în mod științific, de fondul specific fiecărei culturi, iluminismul apare ca un principiu de progres, stimulînd din unghiuri multiple, lupta antifeudală. În esență, iluminismul trebuie considerat ca: „un patrimoniu comun de idei, rezultat din polarizarea tuturor spiritelor creatoare, în jurul unor principii”, „dirigate de însuși constantele fundamentale ale epocii”. Paralel cu metamorfozarea conceptului de filozof, aplicat tot mai mult gînditorului, de tip militant, literatura capătă, la rîndul ei, un caracter activ, de luminare și luptă, scriitorii însușindu-și principalele rezultate ale filozofiei și științei. Normele rigide ale esteticii clasice încep să fie contestate, în numele unor criterii legate de contemporaneitate. Din amplul studiu introductiv, de reținut sînt în special considerațiile judicioase despre roman, considerații favorizate de eflorescența vizibilă a prozei. Să notăm, printre altele, ideea că prozatorii secolului al XVIII-lea sînt cu precădere naratori, iar scrierile lor au, „prin excelență un caracter evenimential”. Fapte eterogene se acumulează alert, dobîndesc o semnificație „prin polarizarea lor în jurul unui personaj central”, care rezumă un destin exemplar. Naratiua implică un mesaj. Reprezentanții iluminismului românesc incluși în antologie (Budai-Deleanu, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, C. Diaconovici-Loga, Dinicu Golescu), ilustrează cu alte mijloace aspecte legate de realitățile noastre; sînt iluministi aparținînd (cu puține excepții) direcției etice, culturalizatoare.

Firesc, dintr-un repertoriu atât de întins, conținînd zeci de mostre elocvente, se pot cita numeroase observații științifice. O plastică definiție, sub semnătura lui Kant, se cuvine reproducă: „Iluminismul (serie filozofic) este iesirea omului din starea de minorat, de care el însuși s-a făcut vinovat. Minoratul înseamnă neputința de a se servi de propriul său intelect fără a fi condus de altcineva (...). Iluminismul nu necesită altceva decît libertatea; și anume, cea mai puțin dăunătoare din tot ce poate fi numit libertate: folosirea în mod public, în toate privințele, a rațiunii...”. Pentru că ideile lui Lessing din Laokoon, despre specificitatea fiecărei arte, vizibilă și în mijloacele de expresie, sînt mai cunoscute, să ne referim, pasager, la o idee a uitatului abate Dubos. Sentimentul nu trebuie izgonit din critică, argumentează el: „Raționamentul nu trebuie să intervină în aprecierea pe care o facem asupra unui poem sau asupra unui tablou, în general, decît pentru a confirma decizia sentimentului, pentru a explica ce greșeli îl împiedică să placă și care sînt calitățile ce-l fac apt să cucerească”. Merită o mențiune și rîndurile lui Marmontel despre relațiile dintre public și operele de artă: „Nu există un critic universal, superior publicului mai puțin sau mai puțin luminat, în diverse țări și secole (...). Opinia publică este ca un fluviu, care curge fără încetare și care își depune aluviunile. Vine clipa cînd apele sale, curățate, reprezintă oglinda cea mai fidelă pe care o pot consulta artele”.

Pentru completarea peisajului iluminist, ar fi fost utile, credem, cîteva mostre relative la manifestările acestui spirit în culturi vecine nouă: polonă, cehă, maghiară și altele. La unele notițe biografice, se puteau da lămuriri mai precise sau mai ample: cititorul nu află, de exemplu, cărei națiuni aparținea Feijóo, nici cînd a trăit. La textele antologice, titlurile de opere din care s-au extras fragmente, trebuiau date în original (în note de subsol). În totalitate, însă Iluminismul în texte antologice este o realizare vrednică de toată stima.